

KADINLARA KARŞI HER BİÇİMİYLE AYRIMCILIĞIN ORTADAN KALDIRILMASI SÖZLEŞMESİ'NİN USULE VE ESASA İLİŞKİN DÜZENLEMELERİ VE TÜRK ANAYASA HUKUKU'NA YANSIMALARI

*(Procedural and Fundamental Regulations and Reflections on Turkish
Constitutional Law of Convention on the Elimination of All Forms of
Discrimination against Women)*

Arş. Gör. Fatmagül KALE ÖZÇELİK¹

ÖZ

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nda kadınların hakları özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle kadınlara has bir sözleşme düzenlenmiştir. Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi adıyla kabul edilen sözleşme, usule ve esasa ilişkin önemli maddeleri düzenler. Sözleşme organı olarak kurulan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi ise denetim faaliyetini yürütür ve bu kapsamda önemli kararlar vermiştir. Türkiye Sözleşme'ye taraftır ve Sözleşme kapsamında iç hukukunda önemli adımlar atmıştır. Bu çalışmanın da öncelikli amacı, söz konusu sözleşmenin ilgili düzenlemeleri ile sözleşme organının faaliyetleri ve kararları hakkında kapsamlı bilgi vermektir. Devamında ise, Sözleşme'nin Türk Anayasa Hukuku'na etkilerini ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, insan hakları, kadın hakları, ayrımcılık, anayasa.

ABSTRACT

Women's rights has a special significance in International Human Rights Law. Therefore, a convention has arranged for women. Convention was adopted in the name of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women regulates to significant procedural and fundemantal articles. The Committee on the Elimination of Discrimination

1 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, 0554-7757908, fatmagul.kale@omu.edu.tr, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi, Mustafa Güneşdoğdu Kampüsü Çarşamba/SAMSUN.

Against Women, which was established as a contracting body, conducts audit activities and make important decisions within this scope. Turkey is a party to the Convention and has made important steps in domestic law under the Convention. The primary objective of this study is give comprehensive information on the relevant regulations of the convention and decisions and activities of the contracting body. The next step is to address the effects of the Convention on Turkish Constitutional Law.

Keywords: Convention On The Elimination Of All Forms Of Discrimination Against Women, human rights, women's rights, discrimination, constitution.

GİRİŞ

İnsan haklarının uluslararası alanda devlet üstü bir düzlemde korunması, ikinci dünya savaşı sonrası dönemde Milletler Cemiyeti mirasının üzerine Birleşmiş Milletler örgütünün kurulması ile başlamıştır. Bu örgütün, tıpkı kendinden önce kurulan ve yalnızca iki dünya savaşı arasında varlık gösteren Milletler Cemiyeti örgütü gibi, tek ve nihai amacı insan haklarının korunması değildir. Birleşmiş Milletler Şartı'nın birinci maddesinde sırasıyla düzenlenen ilkelere bakıldığında, ilk hedefinin uluslararası alanda barış ve güvenliği tesis etme ile işbirliğini sağlama olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan sonra, ikinci ana hedef ise insan haklarının korunmasıdır. Bu amaç sayısının çokluğundan dolayı, Birleşmiş Milletler örgütü, farklı alanlarda farklı düzenleme tipleriyle çok sayıda belge düzenlemiştir. Başlı başına insan hakları alanında dahi sayısız düzenlemelere imza atmıştır. Özellikle bağlayıcı güce haiz olan insan hakları sözleşmeleri devletler nezdinde önemli yükümlülükler doğurmaktadır. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler örgütü, düzenlemiş olduğu insan hakları sözleşmelerinde ikili bir ayrıma gitmiştir. Genel nitelikli insan hakları sözleşmeleri ile birden fazla hak ve özgürlük düzenlenmesi yoluna giderken, özel nitelikli insan hakları sözleşmeleri ile spesifik olarak bir hak veya konuyu esas almıştır. Genel nitelikli sözleşmelerde yer alan haklar, insan haklarının var oluş felsefesinden kaynaklandığı üzere herkesin sahip olduğu haklardır. Ancak belirli hak kategorilerinin veya öznelerinin özel bir korumaya daha ihtiyacı vardır. Bu öznelerden birisi de, şüphesiz ki kadınlardır. Bu nedenle örgüt tarafından hazırlanan özel konulu sözleşmelerden birisi de kadınlara ilişkindir.

18. yüzyılda çeşitli bildirimlerle ilan edilmeye başlanan ve 20. yüzyılda artık bağlayıcı ve sorumluluk doğurucu bir hal alan insan haklarının evrenselliği söylemi, kadın hakları konusunda uygulamada karşılığını

bulamamıştır. Özellikle, hak sahipliği konusunda “beyaz erkek” anlayışı, kadınların herkes gibi sahip olduğu haklarını kullanamamasına neden olmuştur. Geçmişten gelen bu egemen anlayış, Birleşmiş Milletler eliyle kadınlara ilişkin özel konulu düzenlemelerle aşılmaya çalışılmıştır. Bunun için atılan adımlar Birleşmiş Milletlerin kuruluş tarihinden itibaren erken dönemlerdedir. Sözleşme içi denetim usulü öngörmemiş olan 1952 tarihli Birleşmiş Milletler Kadınların Siyasal Hakları Sözleşmesi bu düzenlemelerden ilkidir. 1957 tarihli Evli Kadınların Vatandaşlığına Dair Sözleşme, devamında 1967 tarihli Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Bildirisi, 1993 tarihli Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirisi Birleşmiş Milletler eliyle düzenlenen önemli metinlerdir. Bu metinler esasen bağlayıcı güce haiz olan, denetim usulünü ve organını kurucu sözleşmesi aracılığıyla düzenleyen temel bir sözleşmeye hazırlık mahiyetindedir. Bu nedenledir ki, daha geç bir tarihe, ta ki 1979 yılına, Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin hazırlanmasına kadar beklenmiştir.

Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, kadınların kendine has dezavantajlı durumlarının devletlerce giderilmesini amaçlayan bu alandaki önemli düzenlemelerden birisidir. Sözleşme, öncelikli olarak kadın-erkek eşitliğini öngören mevcut uluslararası düzenlemelerdeki hükümleri teyit etmek ve kadınlara uygulanan ayrımcılık türlerini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla, Sözleşme’de kadın-erkek eşitsizliğinin toplumsal nedenlerinin bulunduğunu vurgulama, kadınların uğradığı ayrımcılık türlerini belirleyip, bu ayrımcılık türlerinin özel ve farklılığına yer vermektedir. Bu önemine rağmen, Sözleşme diğer sözleşmelerden ayrılmaktadır. Özellikle Sözleşme’ye yönelik devletlerce takınılan tutum Sözleşme’nin uygulamada etkinliğini azaltmaya neden olmaktadır.

Bu çalışma içerisinde, öncelikli amaç Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’nin esasa ve usule ilişkin hükümleri hakkında bilgi vermektir. Bunu yaparken, diğer insan hakları sözleşmelerinde yoğun olarak görülmeyen ancak bu sözleşmede bir sorun haline gelen çekinceler konusuna değinilecektir. Devamla, sözleşmenin kadına karşı ayrımcılığı sonlandırmak için esasa ve usule ilişkin öngördüğü düzenlemelere yer verilecektir. Yine Türkiye’nin bu Sözleşme’ye yönelik tutumu çalışmada ele alınacaktır. Özellikle sözleşmenin anayasaya ve anayasa mahkemesi kararlarına yansımaya son başlıkta yer verilecektir.

I. SÖZLEŞME'NİN KABULÜ VE TÜRKİYE

Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi², Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 18.12.1979 tarihli ve 34/180 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. 01.03.1980 tarihinde imzaya açılmış ve 20 onay koşulunun gerçekleşmesinden sonra, 03.09.1981 tarihinde yürürlüğü girmiştir.³ Sözleşme'yi 27.05.2016 tarihi itibarıyla 98 imzalayan, 185 onaylayan devlet bulunmaktadır.

Türkiye, Sözleşme'nin onaylanmasını 11.06.1985 tarihli 3232 sayılı Kanun ile uygun bulmuştur. 24.07.1985 tarihli ve 85/9722 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylamış ve 14.10.1985 tarih ve 18898 sayılı Resmi Gazetede Türkçe çeviriyle beraber yayımlanmıştır. Onay belgesi 20.12.1985 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine verilmiştir. Sözleşme'nin 27. maddesinin 2. fıkrası uyarınca katılma belgesinin verilmesinden 30 gün sonra, 19.01.1986 tarihinde uluslararası hukuk bakımından da Türkiye'nin taraf olması gerçekleşmiştir.⁴ Sözleşme, Türkiye'nin onayladığı sözleşme içi özel denetim mekanizması öngören ilk BM sözleşmesi olma özelliğine haizdir.⁵

Sözleşme'nin 17. maddesi gereğince, sözleşmenin uygulanmasında kaydedilen ilerlemenin değerlendirilmesi amacıyla Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi kurulmuştur. Sözleşme tarafı devletlerin sözleşmesel yükümlülüklerinin yerine getirilmesini denetlemek komite'nin temel görevlerinden birisidir. Bu bağlamda, devletlerin sözleşmesel yükümlülüklerinin yerine getirilmesini denetlemek için kabul edilen denetim türleri rapor usulü, seçmeli protokolle düzenlenen bireysel şikayet ve soruşturma yöntemi usulüdür.⁶

- 2 Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women/ CEDAW/ "Sözleşme". Sözleşme'nin İngilizce metni için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm>, 27.05.2016. Bu makalede sözleşme'nin Türkçe çevirisi için şu kaynaktan yararlanılmıştır: GEMALMAZ Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri, II. Cilt Uluslararası Sistemler**, Legal Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 489- 514, ("*İnsan Hakları Hukuku Belgeleri*").
- 3 Sözleşme'nin tarihsel gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/history.htm>, 27.05.2016.
- 4 Sözleşme'nin imza, onay tarihleri ve onaylayan ülkeler hakkında bkz. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en, 27.05.2016.
- 5 GÜLMEZ Mesut, **Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2004, s. 251.
- 6 Diğer bir prosedür olarak, sözleşmenin 29. maddesinde düzenlenen iki ya da daha çok taraf devlet arasında sözleşmenin yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin çıkan uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülmesi ya da Uluslararası Adalet Divanı'na taşınması gösterilmiştir. Söz konusu düzenlemeye şu ana kadar sözleşmede hiç başvurulmamıştır ve çokça devlet tarafından çekince konulan bir düzenleme olduğunu belirtmek gerekir. SOKHI-BULLEY Bal, "The Optional Protocol to CEDAW: First Steps", **Human Rights Law Review**, 6:1, 2006, s. 144.

Sözleşme Maddelerine Getirilen Çekinceler

Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ni çok sayıda devlet onaylamasına rağmen, yine çok sayıda devlet tarafından da sözleşmenin hükümlerine çekince konulmuştur.⁷ Uluslararası hukukta çekince ise, bir uluslararası hukuk kişinin bir sözleşmenin kimi hükümleri ile bağlı olmayacağını açıklayan tek taraflı irade beyanıdır. ⁸ Devletlere, 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 1. fıkrasının (d) bendinde tanınan bu yetki ile, ilgili devlet sözleşmenin kimi hükümlerinin sorumluluğu altına girmemektedir. Konulacak olan çekinceninse bir takım şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 19. maddesine göre, devletler tarafından konulacak bir çekincenin geçerli olması için, öncelikle çekince koymanın sözleşmede yasaklanmamış olması ve sözleşmenin amaç ya da konusuna aykırı düşmemesi gerekir.

Nitekim, Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne baktığımızda çekince koymayı yasaklamadığı görülmektedir. Bu hususta sözleşme'nin 28. maddesi, sözleşme'ye konulacak çekinceler hakkında hüküm ihtiva etmektedir. Buna göre, çekinceler, sözleşmenin onaylanması ve katılma sırasında konulabilir. Yine ilgili düzenleme gereğince, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri devletlerce konulan çekincelerin metinlerini tüm devletlere dağıtarak, devletlerin haberdar olmasını sağlayacaktır. Maddenin 2. fıkrası ise, sözleşmenin konusu ve amacıyla bağdaşmayan bir çekince konulmasına izin verilmeyeceğini açıkça düzenlemiştir. Burada sözleşmenin konusu ve amacıyla bağdaşmayan çekincelerin ise ne olduğuna ilişkin bir açıklık söz konusu değildir. Dolayısıyla, bu husus yoruma dayalı olarak çözülebilecek bir meseledir. Bunu yapacak olan organ ise, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde de ayrıca belirtilmemiştir. Yine sözleşmenin devletlerin çekinceleri kabul ve itirazını düzenleyen 20. maddesi de bu hususu içermemektedir. O yüzden çekincenin konu ve amaçla bağdaşır olup olmadığının tespiti, sözleşme organının yapacağı bir faaliyet olarak gözükmektedir. Bahsedildiği üzere bu sözleşmeye fazla sayıda çekince konulmuştur ve konan çekince sayısının çokluğu kabul edilebilir sınırlar içinde değildir.⁹ Diğer taraf devletlerin itirazları da bu durumu haklılaştırmaktadır. Bu durumun sonucu olarak komite her ne

7 Devletlerce konulan çekinceler için bkz.

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations.htm>, 28.05.2016.

8 PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 85.

9 GEMALMAZ Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 7. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 616, ("Genel Teori").

kadar kendisinde çekincelerin sözleşmenin konu ve amacıyla bağdaşır olup olmamasını belirleme yetkisini görmese de, bu sorunun çözümüne ilişkin adımlar atmıştır.

Buna ilişkin olarak sözleşme organı komite, ilk adımı 1987 yılında faaliyetlerine ilişkin raporunda yayımladığı kararıyla atmıştır.¹⁰ 4 numaralı “Çekinceler” başlıklı genel tavsiye kararında komite, sözleşmenin konusu ve amacı ile bağdaşmayan çokça sayıda çekince bulunduğunu ve bu durumdan endişe duyduğunu ifade etmiştir. Belirtmek gerekir ki, devletlerce konulan çekinceler her zaman geri alınabilir. Komite’de devletlere bu hususu hatırlatarak, bu tür çekinceleri geri çekmeyi değerlendirmelerini istemiştir. Bu hatırlatma devletler nezdinde etki doğurmamış olacak ki komite, 1992 yılında yayımladığı 20 nolu genel tavsiyesinde sözleşmeye konulan çekincelerin geçerliliği ve hukuki etkisini gündemlerine taşımaları, bu tür çekincelerin tüm insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasını güçlendirdiğinden hareketle tekrar değerlendirilmelerini yeniden yinelemiştir.¹¹ Hatta bir adım daha atarak, diğer insan hakları sözleşmeleriyle karşılaştırılarak bu sözleşmeye konulan çekincelerin geçerliliğine ilişkin bir usulün sözleşmeye getirilmesi konusunun değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu sözleşmeye konulan çekince sayısını azaltmaya yönelik istek yalnızca sözleşme organından gelmemiştir. 1993 tarihinde Dünya İnsan Hakları Konferansı sonrasında kabul edilen Viyana Bildirisi ve Eylem Programı’nda da, bu sözleşmeye taraf devletlere, sözleşmenin konusu ve amacı ile bağdaşmayan çekinceleri geri alma hususunda çağrı yapılmış; aksi halde uluslararası sözleşmeler hukukuna aykırılık oluşacağı belirtilmiştir.¹² Bu konferans ve bildiri sonrasında, sözleşme organı komite rapor sunmaya ilişkin kabul ettiği kurallar içinde, sözleşmeye konan genel çekinceleri ve sözleşmenin 2. ve 3. maddelerine konan çekinceleri devletlerden yorumlamalarını istemiştir. Anlaşılacağı üzere komite çekinceleri geçersiz kılma yetkisine sahip olmasa da, taraf devletlerin çekinceleri geri almaları için uyarılarda bulunmuştur.

Türkiye’de sözleşmeye çekince koyarak taraf olan devletler arasındadır. Sözleşmeye katılma yoluyla taraf olmuştur. Katılma işlemi sırasında

10 **General recommendation No. 4: Reservations**, General Recommendations adopted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Sixth session, 1987.

11 **General recommendation No. 20: Reservations to the Conventions**, General Recommendations adopted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Eleventh session, 1992.

12 **Vienna Declaration and Programme of Action**, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993, parag. 39.

ise bir çekince bir de açıklama beyanı ileri sürmüştür. Türk Medeni Kanunu'nun hükümleriyle bağdaşır nitelikte bulmadığı üç maddenin bazı fıkralarına çekince koymuştur. İlk çekince koyduğu düzenleme, medeni hukuk konularında kadın ve erkeğin aynı hukuki ehliyete ve olanağa sahip olmasını, malların eşit dağılımı ve yargılama süreçlerinde eşit davranılmasına ilişkin sözleşmenin 15. maddesinin 2. fıkrası ile seyahat, yerleşme yeri ve konutu seçme konusunda erkek ve kadın konusunda aynı haklara sahip olmayı öngören 4. fıkrasıdır. İkinci olarak çekince koyduğu fıkra ise evlilik ve aile ilişkileriyle ilgili konularda kadınlara ilişkin ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla, kadın ve erkeğin evlilik sürecince ve evliliğin son bulmasında, çocuklara ilişkin durumlarda, aile adı ve meslek seçiminde aynı haklara sahip olmasını düzenleyen 16. maddenin (c), (d), (f) ve (g) hükümleridir. Yine, tarafların inisiyatifleriyle uyuşmazlıkların Uluslararası Adalet Divanı önüne taşınmasını öngören 29. Maddenin ilk fıkrası da çekince konulan düzenlemeler arasındadır. Türkiye çekincelerin yanı sıra bir de beyanda bulunmuştur. Buna göre, vatandaşlıkların kazanılmasına ilişkin sözleşmenin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin ve evlenme yoluyla vatandaşlık kazanılması amacını güden 5. maddenin 1. fıkrası ve 15. madde ve 17. maddeye aykırı olmadığını belirtmiştir.

Türkiye, ilerleyen dönemlerde sözleşmenin 15. ve 16. maddelerine koyduğu çekinceleri geri almıştır. 29. maddedeki çekincesinin ve beyanının ise uygulanmaya devam edeceğini bildirmiştir.¹³ Sözleşme'nin amaç ve ilkeleri ile bağdaşmayan çekincelerin geri alınması yönünde 1993 tarihli Dünya İnsan Hakları Konferansı sonrası yayımlanan Viyana Bildirisi ve Eylem Programının, sözleşme organının tavsiye kararlarının bu konudaki etkileri küçümsenemez nitelikte olsa da, ilgili maddeler üzerindeki çekincelerin geri alınmasında yeni Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi de etkili olmuştur. Eski Türk Medeni Kanunu'nun sözleşmeyle uyumlu olmayan hükümleri yüzünden konulan çekincelerin yeni Medeni Kanunda yapılan değişiklikler sonrası kaldırıldığı görülmektedir.¹⁴ Geri çekme beyanı sonrası devam eden çekincenin konusunu oluşturan 29. maddenin 1. fıkrası, Uluslararası Adalet Divanı'nın yetkisine ilişkindir. Türkiye bu çekince ile, sözleşmenin yorumlanması veya uygulanması

13 Devletler tarafından konulan çekinceler için özellikle Türkiye'nin çekinceleri hakkında bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm>, 27.04.2016.

14 EREN Abdurrahman, *Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması-Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü*, Turhan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 400.

konusunda çıkacak uyuşmazlıkların Uluslararası Adalet Divanı'nın önüne götürülmesini öngören hükmü tanımadığını beyan etmiş olmaktadır. Diğer sözleşmelerde olduğu gibi burada da, Türkiye insan hakları belgeleri kapsamında çıkacak sorunları Uluslararası Adalet Divanı'na götürme yolunu kapalı tutmak istemiştir.

Anlaşılabacağı üzere, gerek Türkiye gerekse diğer devletlerce bu sözleşmeye çok sayıda çekince konulması sözleşmeyi işlevsiz hale getirmeye yöneliktir.¹⁵ İlerleyen yıllarda sözleşme organının tavsiye kararları ve seçmeli protokolün çekinceyi yasaklayan bir biçimde kabul edilmesi neticesinde çekince sayısında azalma olmuşsa da, kadınlara yönelik evrensel koruma öngören bu sözleşmenin yükümlülüklerinden taraf devletlerin kendilerini muaf tutması bu soruna nasıl baktıklarını açıkça gözler önüne sermektedir. Oysaki devletlerin kendilerini sözleşmesel yükümlülüklerden muaf tutmak yerine, sözleşmenin belirlediği evrensel standartları yakalamak için iç hukuklarında gerekli adımları atmaları gerekir. Bu bağlamda sözleşmenin tarafı olan Türkiye'nin bu hususta üzerine düşen görevleri yapması gerekir. Çünkü diğer insan hakları sözleşmeleriyle beraber bu sözleşmenin Türkiye üzerindeki etkisi yadsınamaz niteliktedir. Öyle ki ilerleyen dönemlerde, sözleşmenin ilgili hükümleri dikkate alınarak mevzuatımızda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bunun sonucunda başta konan çekincelerin bir kısmı geri alınmıştır. Konulan çekincelerin geri alınması ise Türkiye'nin sözleşmeyi etkin bir şekilde uygulaması için önemli bir adımdır.

II. SÖZLEŞME'NİN ESASA İLİŞKİN DÜZENLEMELERİ

Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, kadınların haklarını düzenlemeyi amaç edinen özel konulu bir sözleşme değildir. Bu amaca sahip olan bir sözleşme olsaydı, kadınların diğer herkesle aynı haklara sahip olmadığı anlayışı ortaya çıkardı. Oysaki bu anlayış insan haklarının doğuş felsefesine aykırıdır. İnsan haklarının evrenselliği söylemi, cinsiyet temelli bir ayrımı reddederek herkesin insan haklarına sahip olduğunu vurgular.¹⁶ Bu bakımdan, Birleşmiş Milletler eliyle hazırlanmış kadınlara ilişkin bu sözleşme, isminden de anlaşılacağı üzere kadınların sahip olduğu haklarını kullanmada karşılaştıkları ayrımcılık biçimlerini ortadan kaldırmayı amaç edinmiştir. Sözleşmenin başlangıç kısmı da bu amacı teyit eder niteliktedir. Başlangıca göre,

15 COOK Rebecca, "Reservations to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women", *Va. J. Int'l L.* 30, 1990, s. 644.

16 DONNELLY Jack, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, çev. Mustafa Erdağın & Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 30.

sözleşme, kendisinden önce düzenlenen Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Bildirisi'nde yer alan ilkeleri uygulama ve bu amaçla her biçimiyle ayrımcılığın ve bunun yansımalarının ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin alınmasını amaçlar.

Sözleşme, uzun bir başlangıç bölümünü takiben altı bölüm içerisinde 30 maddeden oluşmaktadır. Başlangıç bölümünde Birleşmiş Milletler Şartı'na, Evrensel İnsan Haklarına Bildirisi'ne atıf yapılarak, kadın ve erkeklerin hak sahipliği konusunda eşitliğine olan inanca işaret edilmiştir. Yine, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve diğer uluslararası sözleşmelerde kadın ve erkeklere eşit haklar sağlanması konusunda özen gösterildiği hatırlatılmıştır. Ancak bu düzenlemelerin varlığına rağmen kadınlara karşı yaygın bir şekilde ayrımcılığın var olmaya devam ettiği de belirtmiştir. Başlangıçta ayrıca toplumun ve ailenin gelişmesinde kadının büyük katkısının henüz tam olarak kabul edilmemiş olduğu, erkeklerle kadınlar arasında tam bir eşitliğin gerçekleşmesi için, erkeklerin yanı sıra kadınların da toplum ve aile içindeki geleneksel rollerin değişmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, var olan toplumsal cinsiyet rollerinin değişikliğine vurgu yapılarak, kadınlara biçilen bu rollerin sebep olduğu ayrımcılığa son verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Sözleşme'nin 1. maddesinde, "kadınlara karşı ayrımcılık" kavramının tanımı düzenlenmiştir. Buna göre, *bu sözleşmenin amacı bakımından bu kavram, siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel, medeni ya da herhangi başka bir alanda, kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın kadın-erkek eşitliği temelinde, insan haklarının ve temel özgürlüklerin kadınlara tanınmasının ve bu hakların kadınlarca kullanılmasının zayıflatılması veya kullanılmasının engellenmesi ya da hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı herhangi bir ayırım, dışlama ya da kısıtlama anlamına gelir.*¹⁷

Sözkonusunun tabakalığında, ayrımcılığın uygulama alanlarının yalnızca kamusal alanla sınırlandırılmaması gerektiği görülmektedir. Medeni alan olarak zikredilen özel alanda da kadınlara karşı ayrımcılığın söz konusu olabileceği belirtilmiştir. Sözleşme böylece uygulama alanını sınırlandırmayarak siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel, kişisel alanların dışındaki herhangi bir alanda da ayrımcılığın görülebileceğini ve bu alanların da sözleşmenin kapsamında olduğu belirtmiştir. Sözleşmeden önce düzenlenen bildirinin 1. maddesi

17 Belirtmek gerekir ki, belirli bir konuya ilişkin özel nitelikli sözleşmelerin ilk maddelerinde o sözleşmenin konusunu tanımlanma yoluna gidilmektedir. Birleşmiş Milletler İrsal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşme'nin ilk maddesi "ırk ayrımcılığını", Birleşmiş Milletler İşkence Yasağına İlişkin Sözleşme'nin ilk maddesinin ise "işkence" kavramını tanımlamış olduğu görülmektedir.

ise sözleşmenin aksine ayrımcılığın uygulama alanlarını açık bir şekilde düzenlememiştir. Buna göre, erkekler ile eşit haklara sahipliği inkar eden ya da sınırlayan ayrımcılığın hakkaniyete uygun olmadığı ve insan onuruna karşı bir suç teşkil ettiği belirtilmiştir. Anlaşılacağı üzere, bildiride ayrımcılık yalnızca erkeklerle eşit haklara sahipliğinin inkarı veya kadınların haklarının sınırlandırılması olarak tanımlanmıştır. Buna göre, daha dar bir kapsam belirleme yoluna gidildiği görülmektedir.

Sözleşmenin kamusal alanın yanı sıra özel alanı da kapsamına dahil etmesi önemli bir adımdır. Çünkü özel alan konusu kurumsal insan haklarının üzerinde yükseldiği liberal devlet anlayışında, devletin karışamayacağı bir alan olarak nitelendirilmektedir. Tıpkı ekonomik sistemde geçerli olan "bırakınız yapsınlar; bırakınız geçsinler" söyleminin tezahürü gibi devletin karışmaması gereken diğer bir alan olarak, aile yaşantısı, cinsiyet rolleri gibi toplumun, özelinde kadınların "özel" alanı karşımıza çıkmaktadır. Ancak, 20. yüzyılda liberal devletin ekonomi anlayışında kendi içinde dönüşüm geçirmesi gibi kamusal ve özel alan ayırımı da kendi içerisinde bir dönüşüm geçirmiştir. Artık özel alan devletin karışamayacağı bir alan olmaktan çıkmıştır. Bunun en güzel örneğini sözleşmenin birinci maddesinde sayılan, ayrımcılığın görülebilecek olduğu alanlar arasında medeni ve diğer alanların sayılmasıdır. Bu alanların ayrımcılığın uygulanabileceği alanlar olarak belirlenmesi, özel alanda da gerçekleşen ayrımcılık uygulamalarından devletin sözleşmesel sorumluluğunun doğabileceği anlamına gelmektedir. Bu kapsamda devlet, kadınlara karşı özel hayatta üçüncü kişilerce gerçekleştirilecek ayrımcılık uygulamalarını önlemek için yasal, yargısal, idari tüm gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü altındadır. Özellikle eşler arasında koca tarafından kadın eşe karşı sergilenen davranış biçimleri devletlerin müdahalesine açık bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Taraf devletlerce sergilenecek aksi bir tutum ise, sözleşme hükmünün ihlalini gündeme getirecektir.¹⁸

Sözleşmenin ilk maddesindeki ayrımcılık tanımında bir husus daha dikkati çekmektedir. O da, tanımında yer alan "*..hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran..*" şeklindeki düzenlemedir. Bu düzenleme ile sözleşmenin yalnızca doğrudan ayrımcılığı yasaklamadığı görülmektedir.¹⁹ Kadınlara yönelik kasıtlı bir ayrımcılık uygulamasının

18 SOUTHARD Jo Lynn, "Protection of Women's Human Rights under the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women", **Pace International Law Review**, Volume 8, Issue 1, 1998, s. 27.

19 ARSLAN Gülay, "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXII, S. 1-2, 3-43, 2004, s. 12.

yanı sıra ayrımcılık sonucunu doğuran uygulamalarda kadınlara karşı ayrımcılık olarak kabul edilmiştir. Yani kasti bir irade olmamasına rağmen kadınlara karşı ayrımcılık sonucunu doğuran ihmali herhangi bir eylem, işlem sözleşmeye aykırılık teşkil edecektir. Böylece dolaylı ayrımcılık türleri de sözleşme kapsamına dahil edilerek yasaklanmıştır. Bu da, devletlerin bu sözleşme kapsamında geniş yükümlülüklerinin olduğunu göstermesi bakımından önemli bir düzenlemedir.

Sözleşmenin üzerinde yükseldiği ayrımcılık konusunun ilk maddede tanımlanmasından sonra sözleşmenin devamında, kadınlara ilişkin haklar dört bölümde düzenlenmiştir. Birinci bölümün 2. ve 6. maddeleri arasında taraf devletlerin sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükler sıralanmıştır. Buna göre, sözleşmenin 2. maddesinin (a)-(g) gereğince kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla taraf devletler gecikmeksizin öncelikle, ulusal anayasalarına ve mevzuatlarına kadın ve erkek eşitliği ilkesini dahil etmeli; kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve yaptırımlar öngören yasal düzenlemeleri kabul etmeyi; kadın haklarını erkeklerle eşit bir biçimde koruyan yargı organları ve hukuki mekanizmaları kurmayı; herhangi bir kişinin, örgütün ya da işletmenin veya kamu kurum ve kuruluşlarınca kadınlara karşı ayrımcılık uygulamalarından kaçınmasını; kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasaları, gelenekleri, uygulamaları, ulusal ceza düzenlemelerini kaldırma yükümlülüğü altındadırlar. Anlaşılacağı üzere 2. madde, taraf devletlere anayasalarından başlayarak tüm mevzuatlarını kadınlara karşı ayrımcılık nosyonu ile tekrar ele almalarını söylemektedir. Yine sadece yazılı mevzuatı değil, uygulamada da yargı organlarından özel kuruluşlara kadar her tür kurumda ayrımcılığın olmamasını taraf devletlere yüklemektedir.

Sözleşmenin 3. maddesi, kadınların tam olarak gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak amacıyla siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda mevzuat çıkarmak dahil gerekli tüm tedbirlerin devletlerce alınması gereğini belirtmektedir. Burada artık sözleşme tarafından taraf devletlerin kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için gereğini yerine getirme yükümlülüklerinin altı çizilmiştir. Böylece bu ayrımcılık yasağı kapsamında taraf devletlerin yalnızca saygı gösterme yükümlülüğü olmadığı; aksine pozitif edimlerinin gerektiği belirtilmiştir. Yine, her iki cinsin birinin diğerine üstün veya aşağı gören geleneklerin ve kadın ile erkeğin toplumsal rolüne ilişkin geleneksel alışkanlıkların ve davranışların ortadan kaldırılması; çocukların yetiştirilmesinde erkek ve kadınların ortak sorumlu olduklarının kabul edilmesi, ailede verilen eğitimin ve anneliğin toplumsal bir işlev olarak doğru anlaşılması gereği

5. madde de belirtilmiştir. Söz konusu düzenlemeyle toplumsal hayattaki kadının alışlagelmiş aşağı ve ev içine ait olma anlayışına karşı çıkılarak bu önyargının taraf devletlerce ortadan kaldırılması gerekmektedir. Sözleşme'nin 6. maddesi ayrıca, kadın ticaretinin ve kadın sömürüsünün ortadankaldırılması için gerekli önlemlerin alınması gereğini düzenlemiştir. Esasa ilişkin sözleşmenin diğer bir önemli düzenlemesi ise kadın ve erkek arasındaki eşitliğin uygulamada tam olarak gerçekleşmesini sağlamak amacıyla taraf devletlerin geçici özel tedbirler alma yükümlülüğüdür.²⁰ 1982 Anayasası'nın 10. maddesinde karşılığı bulan kadınlar lehine geçici tedbirlere başvurma yükümlülüğü, söz konusu her iki düzenlemeye göre de ayrımcılık olarak değerlendirilmeyecektir. Sözleşmedeki düzenlemenin devamında ise fırsat ve muamele eşitliği gerçekleştirildikten sonra bu tedbirlere son verileceği belirtilmiştir. Anlaşılmaktadır ki, bu düzenlemeye göre alınan tedbirler geçici mahiyettedir.²¹ Kadın ve erkek arasındaki fiili olarak tam anlamıyla gerçekleşmesiyle bu tedbirlere son verilecektir. O yüzden günümüzde kadınların dezavantajlı durumlarının ortadan kaldırılması amacıyla öngörülen geçici mahiyetteki bu tedbirleri erkekler aleyhine ayrımcılık olarak nitelendirmemek gerekir.

Sözleşmenin ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ise, bu bölümlerde belirlenen haklarını ayrımcılığa maruz kalmadan erkeklerle eşit şartlar altında sahip oldukları vurgulanmıştır. Buna göre, ikinci bölümdeki oy verme, seçilme ve katılma hakkı, hükümeti temsil etme hakkı, vatandaşlık hakkı; üçüncü bölümde yer alan eğitim hakkı, çalışma hakkı, sağlık hakkı, ekonomik ve sosyal yaşamın diğer alanlarındaki haklar, kırsal kesimlerdeki kadınların hakları; dördüncü bölümde ise hukuk önünde eşitlik hakkı, evlenme ve aile ilişkileriyle ilgili haklarda kadınların ayrımcılığa maruz kalmaması belirtilmiştir.

III. SÖZLEŞME'NİN USULE İLİŞKİN DÜZENLEMELERİ

İnsan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası alanda düzenlenen sözleşmelerin bir kısmı yalnızca haklara yer vermez. Haklarla beraber devletlerin sözleşmesel yükümlülüklerinin denetimini öngören usul kurallarına da yer verir. Söz konusu usul kurallarında sözleşme organı ve sözleşmenin kabul ettiği denetim türleri düzenlenir. Bu bağlamda, Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması

20 Komite, geçici özel tedbirlere ilişkin hükmü açıklamak için 5 nolu ve 25 nolu genel tavsiye kararlarını yayınlamıştır. Her iki tavsiye kararında da komite, geçici tedbirlerin devletlerin sözleşmesel yükümlülükleri kapsamında olduğunu vurgulayarak bu alanda daha çok pozitif edimde bulunmaları gereğini vurgulamıştır.

21 SOUTHARD, s. 82.

Sözleşmesi'nin 17. maddesinde sözleşmenin uygulanmasında kaydedilen ilerlemenin değerlendirilmesi amacıyla Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi kurulmuştur. Sözleşme'nin 18. maddesinde ise denetim türü olarak yalnızca rapor usulü kabul edilmiştir. Taraf devletlerin sözleşme kapsamında ilerlemelerine ilişkin bilgiler veren önemli bir usul olmasına rağmen, rapor usulünün caydırıcı ve cezalandırıcı bir özelliği olmamasından dolayı devletlerin sözleşmede düzenlenen hakları tam olarak uygulamasını sağlayıcı bir usul değildir. Bundan dolayı, sözleşmenin kabulünden yaklaşık yirmi yıl sonra sözleşmenin denetim usullerinin güçlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Sözleşmeye eklenen seçmeli protokolle bireysel şikayet başvuru yolu ve soruşturmayla dayalı denetim yolu kabul edilmiştir.²²

Denetim faaliyetini yürüten komitenin, sözleşmenin 17. maddesi gereğince yüksek ahlaki niteliğe sahip ve alanında yetkin uzmanlardan oluşması öngörülmüştür. Söz konusu uzmanlar, dengeli coğrafi dağılım ve farklı hukuk sistemlerinin temsili göz önünde bulundurularak taraf devletlerin vatandaşları arasından seçilmektedir. Seçildikten sonra artık bu kişiler kendi sıfatlarıyla faaliyet gösterme yükümlülüğü altındadır. Üyelerin cinsiyet bakımından dengeli dağılımına ilişkin sözleşmede ise herhangi bir düzenleme söz konusu değildir. Yirmi üç kişiden oluşan sözleşme organının cinsiyetlerine bakıldığında hepsinin kadın olduğu gözlenmektedir.²³ Bu durum ise doktrinde eleştirilere neden olmuştur. Sayın Gemalmaz, başka hiçbir insan hakları sözleşme organında görülmeyen sayıda ve ağırlıkta kadın üyenin görev yapmasının, erkekler aleyhine bir dengesizlik olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir.²⁴ Belirtmek gerekir ki, kadınlara ilişkin bir sözleşmede, cinsiyet bakımından üyelerinin çoğunluğunun kadın olması anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü kadınlar toplum genelinde ve yönetim kademelerinde dezavantajlı bir durumda olduğu artık genel bir kanıdır. Ancak, bu demek değildir ki kadın sorunu yalnızca kadınların sorunudur. Aksine diğer cinslerin de bu sorunun çözümünde varlık göstermesi gerekmektedir. Komite'nin tamamının kadınlardan oluşması, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının sadece kadınları ilgilendiren bir mesele olarak görülmesine neden olmaktadır. Oysaki, bu sorunun çözümünün her

22 Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 54/4 sayılı 06.10.1999 tarihli kararıyla kabul edilmiştir ve 22.12.2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

23 <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Membership.aspx>, 01. 06. 2016.

24 GEMALMAZ, *Genel Teori*, s. 629.

kademesine erkeklerin dahil edilmesi gerekir. Bu nedenle, Komite'nin cinsiyet temelli dengeli bir dağılım göstermesi gerekir.

Sözleşme organınca yürütülecek olan denetim faaliyetlerinden ilki, rapor usulüdür. Bu usul çerçevesinde, taraf devletler üç tür rapor sunmak zorundadır. Bunlar, başlangıç raporu, periyodik rapor ve ek raporlardır. Başlangıç raporları, ilgili devlet bakımından sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra bir yıl içinde sunulur. Bu ilk raporun ardından her dört yılda bir periyodik raporlar ve komitenin talep ettiği zamanla da ek raporlar sunulur. Bu hususu düzenleyen 18. maddeye göre, raporların içerisinde taraf devletlerin sözleşme hükümlerine etkinlik kazandırmak için aldıkları yasal, yargısal, idari ve diğer tedbirleri ve kaydedilen gelişmeler yer alır. Yine, raporlarda sözleşmeden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesinde karşılaşılan güçlükler de yer alır. Raporlar, komite tarafından incelenir. İnceleme sonrasında komite, taraf devletin sözleşmesel yükümlülüklerine ilişkin nihai tespitlerde bulunur. Anlaşılacağı üzere, rapor usulü bireysel hak ihlallerini giderici bir özelliğe sahip değildir. O yüzden etkin bir koruma öngören usul olarak nitelendirilemez.

Sözleşme'nin seçmeli protokolüyle sözleşmeye eklenen iki denetim türünden biri bireysel şikayettir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu usulün sözleşmeye eklenmesi sözleşmenin amaçladığı korumanın yalnızca rapor usulüyle gerçekleşmeyecek olmasıdır. Diğer denetim türlerine nazaran bireysel hak ihlallerini gidermeyi daha etkin bir şekilde gerçekleştiren bir usuldür. Bunda etkili olan faktör ise, sürece bireylerin de dahil edilmesidir. Seçmeli protokolde, diğer bir şikayet türü olan devletlerarası şikayet usulü kabul edilmemiştir. Birleşmiş Milletler sözleşmelerinde bu usul kabul edilse dahi hiç başvurulmamış olması göz önünde bulundurulursa, ilgili sözleşmede devletlerarası şikayetin kabul edilmemesinin bir kayıp olarak nitelendirilmesi yerinde olmayacaktır.

Bireysel başvuru usulü çerçevesinde, taraf devletin yargılama yetkisi alanında bulunan birey ve birey gruplarına sözleşmede düzenlenen herhangi bir hakkın ihlal edildiği iddiası ile komiteye başvuru hakkı tanınmıştır. Diğer sözleşmelerde hükümet dışı örgütlere tanınan bireysel başvuru hakkı burada söz konusu değildir.²⁵ Bireysel başvuru kapsamında aranan kabul edilebilirlik şartları da protokolün 3. ve 4. maddelerinde tahdidi bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, yazılı olarak yapılacak başvuru da başvuru hakkının kimliğinin açıkça belirli olması gerekmektedir.

25 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34. maddesi, Avrupa Sosyal Şartı'nın Toplu Şikâyet Sistemini Öngören Protokolü'nün 1. maddesi gereğince hükümet dışı örgütler de bireysel başvuru hakkına sahiptir.

Aleyhine başvuru yapılan devletin seçmeli protokole taraf olması gerekir. Dolayısıyla, ana sözleşmeye taraf olan ancak protokole taraf olmayan bir devlet aleyhine başvuru yapılamaz. Devletin, komitenin bireysel başvuru yetkisini ayrıca tanınması gerekmemektedir. Komitenin yetkisini tanıma seçimli bir yetki olmadığından dolayı, protokole taraf olmayla beraber devlet komitenin kendisi aleyhine yapılan bireysel başvuruları inceleme yetkisini kabul etmiş olmaktadır. Protokol'ün 3. maddesi gereğince başvuru yapanların elverişli tüm iç hukuk yollarını tüketmesi gerekir. Başvuru için hak düşürücü bir süre öngörülmemiştir. Bu nedenle başvuru iç hukuk yolları tüketildikten sonra herhangi bir zamanda yapılabilir. Söz konusu hak ihlali iddiasının daha önce başka bir uluslararası mercie sunulmamış olması gerekir. Yine başvuru tarafından hakkının kötüye kullanılması amacı taşıyan bir başvurunun olmaması gerekir. Aksi halde kabul edilebilirlik kriterlerini taşımadığından dolayı, başvuru reddedilecektir.

Bireysel başvuru incelemesi sonucunda komite görüş ve tavsiyelerini içeren kararını taraf devlete iletir. Komitenin bu kararından itibaren altı ay içinde ilgili devlet, tavsiye ve görüşler doğrultusunda ihlali gidermek için atmış olduğu adımları komiteye yazılı olarak bildirir. Görüldüğü üzere, görüş ve tavsiye içeren komitenin kararları kesin hüküm ihtiva eden bir özelliğe sahip değildir. Komitenin bireysel başvuru neticesinde verdiği kararlarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 46. maddesinde olduğu gibi, taraf devletler nezdinde bağlayıcı olduğuna ilişkin herhangi bir düzenleme protokole yer almamaktadır. Dolayısıyla, bu sözleşme sistemi ve diğer Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmelerinde öngörülen bireysel başvuru usulü kendisinden beklenen koruyucu etkiyi doğuramamaktadır.

Seçmeli protokolle sözleşmeye eklenen diğer bir denetim usulü ise soruşturma usulüdür. Bu yöntem ancak bu konuda komitenin açıkça yetkisini tanımaya bağlı kılınmıştır. Dolayısıyla, seçmeli protokole taraf bir devlet, komitenin soruşturma yetkisini tanımaz ise, o devlet hakkında bu yöntemle başvurulamaz. Anlaşılacağı üzere, komitenin yetkisine ilişkin devletlerin beyanı, olumsuz bir beyana tabi kılınmıştır. Protokolün 10. maddesine göre, devletler protokolün imzası, onayı ya da katılma sırasında komitenin yetkisini tanımadığını beyan etmelerini gerekir. Eğer böyle bir beyan söz konusu değilse, devletler doğrudan bu yetkiyi kabul etmiş sayılmaktadır. Yetkiyi kabul etmeme beyanı ise devletlerce her zaman geri alınabilir.

Soruşturma usulünde devlet ya da bireyler tarafından başvuru yapılması gerekmez. Komite kendiliğinden harekete geçebilir. Bunun için,

taraf bir devletin sözleşmede tanınan hakları ciddi ve sistematik bir şekilde ihlal ettiği yönünde güvenilir bilgi alınması/almaması gerekir. Her türlü araç komitenin harekete geçmesi için kullanılır. Özellikle hükümet dışı örgütlerce hazırlanan raporlar²⁶, medyada yer alan haberler bu araçlardan bazılarıdır. Bunun üzerine komite, taraf devleti ihlal iddialarına ilişkin inceleme yapmak üzere işbirliğine davet eder ve bilgi vermesini ister. Kendi edindiği ve ilgili devletçe sunulan bilgiler ışığında konunun soruşturulması ve bir rapor hazırlanması için üyelerini görevlendirir. Bu usulün en önemli ayırt edici özelliği ise protokolün 8. maddesinde belirtildiği üzere, gerekli hallerde ilgili devletin rızası alınarak, ülkeye ziyaretler gerçekleştirilebilir. Bu usulü detaylandıran ve komitenin çalışma usulüne ilişkin hükümler düzenleyen içtüzüğün 87. maddesi gereğince, komite üyelerince gerçekleştirilen ziyaret sırasında üyeler tanık dinleyebilir. Taraf devletçe tanıklara karşı kötü davranılmaması garantisi alınır. Yine, içtüzüğün 83. maddesine göre, komite aldığı ihlal iddialarının ağır ve sistematik olduğuna kanaat getirirse, ilgili devletli bilgi sunmaya davet eder. İlgili devletin temsilcilerinin yanı sıra hükümet kuruluşlarından, hükümet dışı örgütlerden ve bireylerden ek bilgiler isteyebilir.

Bireysel başvuru usulünde olduğu gibi, soruşturma usulü neticesinde de komite görüş ve tavsiyelerini içeren kararını Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla ilgili devlete iletir. Söz konusu devlette, komitenin kararını aldığı tarihten itibaren altı ay içerisinde gözlem, tavsiyeler hakkındaki görüşlerini komiteye bildirir. İlgili taraf devletin iç hukukunun tüm alanlarında hesap verdirici bir usul olarak değerlendirilebilecek olan soruşturma usulünde de ayrı bir düzenlemeyle komitenin kararlarının niteliği belirlenmemiştir. Bu yüzden söz konusu usulde kadınlara karşı ayrımcılığı önleme de etkin bir koruma mekanizması olma özelliğini kaybetmektedir.

IV. KOMITE'NİN KARARLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Seçmeli protokolün 2002'de yürürlüğe girmesinden itibaren Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin bireysel şikayet ve soruşturma usulü kapsamında verdiği karar sayısı çok fazla değildir.²⁷ Bu

26 Örneğin, Komite'nin Meksika'ya karşı kadınlara karşı ağır ve sistematik insan hakları ihlalleri iddiası üzerine yürüttüğü soruşturma, Amerika Birleşik Devletlerinde bulunan Equality ve Now Casa Amiga adlı iki hükümet dışı örgütün 2 Ekim 2002'de komiteye soruşturma başlatılması talepli mektubuyla başlamıştır. Report on Mexico, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw32/CEDAW-C-2005-OP.8-MEXICO-E.pdf>, 01.06.2016.

27 <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/dec-views.htm>, 02.06.2016.

duruma nazaran yetki dayanağını sözleşmenin 21. maddesinde bulduğu genel tavsiye kararlarının sayısı ise hayli fazladır. Öyle ki, 1986 tarihli ilk genel tavsiyesinden itibaren yirmi beş adet genel tavsiye kararı kabul etmiştir.²⁸ Söz konusu genel tavsiyeler ile komite, sözleşme hükümlerinin taraf devletlerce daha etkin bir şekilde uygulanmasını amaçlar. Bu bağlamda genel tavsiyelerine bakıldığında sözleşmenin hem esasına ilişkin hem de usul hükümlerine ilişkin kararlarının olduğu görülür. Rapor sunma yükümlülüğü, geçici özel önlemler, çekinceler usuli boyutu oluşturan genel tavsiye kararları örnekleri; kadınlara karşı şiddet²⁹, kadın sünneti, eşit işe eşit ücret konularında hazırlanan genel tavsiyeleri ise esasa ilişkin örneklerdir.

Komite'nin genel tavsiye kararlarının çokluğuna rağmen denetim usulleri kapsamında vermiş olduğu kararlar ise az sayıdadır. Bireysel başvuru kararlarına bakıldığında, biri Türkiye aleyhine olmak üzere toplamda 10 adet bireysel başvuru kararı vermiştir. Bu kararların bir kısmının kabul edilemezlik kararı olduğunu da hatırlatmak gerekir. Örneğin, Türkiye aleyhine 20.08.2004 tarihinde başvuru yapılmıştır. Bu başvurunun konusunu, öğretmen olan bir kadının başörtüsü yasağı nedeniyle meslekten çıkarma cezasına karşı, sözleşmenin 11. maddesinde düzenlenen çalışma hakkının ihlal edildiği iddiası oluşturmaktadır. Ancak, seçmeli protokolün 4. maddesinin 1. paragrafı uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmemiş olmasından dolayı komite tarafından başvuru kabul edilemezlik kararıyla reddedilmiştir.³⁰ Yine ilk başvurularından olan ve Almanya'ya karşı açılan 2003 tarihli B. J. kararı da aynı nedenle reddedilmiştir.³¹ Aile içi şiddeti konu alan diğer bir bireysel başvuruda ise komite başvurunun esasına girerek Macaristan hükümetine karşı tavsiyelerde bulunmuştur. Buna göre, kadınların insan haklarını sağlamak için taraf devletler saygı gösterme, koruma, teşvik etme dahil olmak üzere aile içi şiddeti sonlandırma için üzerine düşen yükümlülükleri yerine

28 Komite'nin genel tavsiye kararları için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/index.html>, 02.06.2016.

29 Kadına karşı şiddet, tüm dünyada yaygın olan patolojik bir vakadır. Bu konunun önemine binaen, komite tarafından aile içinde, işyerinde veya sosyal yaşamın herhangi başka bir alanında kadına karşı her türlü şiddetin ortadan kaldırılmasını öngören 12 ve 19 nolu genel tavsiye kararları yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra, Birleşmiş Milletlerce 1993 yılında spesifik olarak kadınlara karşı şiddetin son bulmasını amaçlayan Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirisi'nin de düzenlendiğini de belirtmek gerekir.

30 Rahime Kayhan v. Turkey, Decision of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Thirty-fourth session, concerning Communication No. 8/2005, 16 January- 3 February 2006.

31 B. J. v. Germany, Decision of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Thirty-first session, concerning Communication No. 1/2003, 14 July 2004.

getirmeli; bu şiddete maruz kalanlara maksimum koruma sağlanmalı; aile içi şiddeti önlemek için gerekli tedbirlerin alınması ulusal strateji haline getirilmeli; bu sözleşmenin ve ek protokolü hakkında yargıçlar, avukatlar, güvenlik güçleri düzenli eğitime tabi tutulmalı; ücretsiz hukuki yardım başta olmak üzere yeterli ilaç ve rehabilitasyon hizmetleri aile içi şiddet mağdurlarına imkanlar tanınmalı ve en önemlisi aile içi şiddeti suçluları uluslararası standartlar çerçevesinde yargılanmak üzere derhal adalete teslim edilmelidir.³² Soruşturma usulüne ise yalnızca Meksika hükümetine karşı 2006 yılında başvurulmuştur. Meksika'nın Ciudad ve Chihuahua kentlerinde vuku bulan kadınların kaçırılması, tecavüz ve öldürme eylemlerine ilişkin edinilen bilgiler doğrultusunda bu usule başvurulmuştur ve komite tarafından ülkeye ziyarette gerçekleştirilmiştir.³³ Bu soruşturma usulü kapsamında komite, kadın cinayetlerinin ve kadınların kaybolmalarının suç teşkil ettiğini belirterek, kadınlara yönelik cinsiyete dayalı ayrımcılığın gerçekleştiğini belirtmiştir.

Anlaşılabacağı üzere komitenin denetim fonksiyonu kapsamında incelemiş olduğu başvurular sözleşmenin evrensel niteliği göz önüne alındığında yetersizdir. Üstelik, az sayıda yapılan başvurular kabul edilemezlik kararıyla da reddedilmiştir. Oysaki dezavantajlı grup olarak özel koruma öngörülen kadınların başvurularında katı bir norm incelemesi yerinde değildir. Bu konuda komitenin tutumunun daha esnek olması gerekir. Komitenin üzerine düşen bu sorumluluğun yanı sıra, taraf devletlerin de iç hukuklarında hukuk uygulayıcıları ve kadınlar nezdinde sözleşme ve protokolü hakkında bilgilendirme çalışmaları yapmaları gerekmektedir. Çünkü başvuru sayısının azlığı kadınların özellikle uygulayıcıların hukuki çare olarak komiteye başvurma hususunu bilmedikleri ya da bunun farkına varmadıkları şeklinde değerlendirilebilir.

V. SÖZLEŞME'NİN TÜRK ANAYASA HUKUKU'NA YANSIMALARI

Yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye sözleşmeye erken dönemlerde taraf olan ülkelerden birisidir. Önceleri bazı maddelerine çekince koymuşsa da, yeni Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle bu çekincelerin bir kısmını kaldırmıştır. Yine bahsedildiği üzere bireysel şikayet ve soruşturma yöntemlerini öngören seçmeli protokolün onaylanmasıyla aleyhine başvuru yapılan ülkelerden birisi de yine

32 A. T. v. Hungary, *Views of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women*, Thirty-second session, Communication No. 2/2013, 26 January 2005.

33 <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw32/CEDAW-C-2005-OP.8-MEXICO-E.pdf>, 01.06.2016.

Türkiye'dir. Anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin söz konusu sözleşme ile arası hayli yoğundur. Bu yoğunluk kendisini Türk hukuku içerisinde de göstermektedir. Öyle ki bunun ilk örneğini sözleşmeye taraf olmakla beraber mevzuatta gerçekleşen değişikliklerde görmekteyiz. Başta anayasa olmak üzere, medeni kanun, ceza kanunu, iş yasası gibi pek çok kanun kadına karşı ayrımcılık içeren dilden ve düzenlemelerden arındırılmıştır. Devamla, mahkemelerce sözleşmenin hükümleri ve komitenin kararları doğrultusunda kararlar verilmiştir. Böylece kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla iç hukukumuzda önemli adımlar atılmıştır. Bu başlık altında ise diğer alanları da dahil etmenin başka bir çalışmanın konusu olacağı düşünülerek yalnızca anayasa ve anayasa mahkemesi kararlarındaki yansımalarına değinilecektir.

1982 Anayasasında, sözleşmenin en önemli yansıması 10. maddede 2010 yılında gerçekleşen değişikliktir. Söz konusu değişiklik, sözleşmenin 4. maddesinde “..erkeklerle kadınlar arasındaki eşitliği fiilen gerçekleştirmeyi hızlandırmak için taraf devletlerin aldıkları geçici tedbirlerin ayrımcılık şeklinde görülemeyeceğini..” düzenleyen geçici özel tedbir hükmünün yansımasıdır. Sözleşmenin ilgili düzenlemesine paralel bir madde anayasaya eklenerek “kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğin yaşama geçmesini sağlamak amacıyla alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı” belirtilmiştir. Bu değişiklik ile kadınlar lehine devletin bir takım tedbirler almasının önü açılmış olmaktadır. Geçici tedbirlere ilişkin 5. No'lu genel yorumunda sözleşme organı komite bu tedbirlerin eğitim, ekonomi, siyaset ve iş alanları gibi her alanda olabileceğini belirtmiştir.³⁴ Türkiye'de de kadınlara ilişkin anayasal düzenleme gereğince her alanda önlemler alınabilir. Bu bağlamda iç hukukta alınan tedbirlere örnek olarak, iş kanununda ücretli doğum izin sürelerinin artırılması verilebilir. Doğum izni olarak anılan düzenleme ile kadınlara tanınan bu tedbir ayrımcılık olarak anılamayacaktır. Aynı şekilde kadının erken emekliliğini öngören düzenlemelerde bu kapsamda değerlendirilebilir. Burada anayasanın ilgili hükmünün sözleşmenin 4. maddesinden bir noktada ayrıldığını da belirtmek gerekir. Sözleşmenin bu fıkrasının son cümlesine göre, “..fırsat ve muamele eşitliği hedefleri gerçekleştirildiği anda bu tedbirlere son verileceği..” belirtilmiştir. Buna göre, kadın ve erkek eşitliğinin uygulamada tam olarak gerçekleştiği anda tedbirlere son verileceği vurgulanmıştır. Dolayısıyla tedbirlerin geçici olma özelliği vardır. Ancak anayasada böyle bir düzenleme söz konusu

34 **General Recommendation No. 5: Temporary special measures**, General Recommendations adopted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women Seventh session (1998).

değildir. Bu düzenlemenin anayasada yer almaması bir boşluk olarak değerlendirilebilir. Ancak, anayasanın 90. maddesine atıfla sözleşmenin bu düzenlemesinin iç hukukumuzda da bağlayıcılık kazandığını unutmamak gerekir. Böylece, sözleşme için geçerli olan geçicilik özelliği anayasanın 10. maddesi için de geçerli hale gelecektir. Bu vurgunun en önemli sonucu da, alınan tedbirlerin erkekler aleyhine ayrımcılık olarak değerlendirilmesine fırsat vermemesidir.

Yine, anayasanın 41. maddesine 2001 yılında eklenen “eşler arasında eşitlik” ilkesi de bu sözleşmenin 16. maddesinde yer alan “evlilik ve aile ilişkilerine ilişkin tüm meselelerde kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve erkek ile kadının eşit bir konumda olmasının taraf devletlerce sağlanması yükümlülüğü”nü içeren düzenlemenin yansımasıdır. Anayasa eklenen bu ibare ile özellikle yeni medeni kanunda kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla eşler hakkında yapılacak düzenlemelerin anayasal dayanakları oluşmuştur.

Sözleşmenin yansımaları anayasa mahkemesi kararlarında da gözlenmektedir. İptal ve itiraz kararı gerekçelerinde mahkeme üyelerince sözleşmenin ilgili maddelerine atıf yapılarak kararı güçlendirme yoluna gidilmektedir. Örneğin, eski medeni kanunun yürürlüğü sırasında açılan iptal davalarında sıklıkla Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne yer verilmiştir.³⁵ Anayasa mahkemesinin bireysel başvuru kararlarında da sözleşme önemli rol oynamaktadır. Bunun en güzel örneğini, kadının evlenmeden önce kullandığı soyadını evlendikten sonra tek başına kullanmasına imkan veren kararı oluşturmaktadır.³⁶ Bilindiği üzere, iç hukukumuzda kadınlar evlendikten sonra eşinin soyadıyla beraber ancak kendi soyadlarını kullanabiliyorlardı. Bu durum ise açıkça kadına yönelik bir ayrımcılık teşkil etmekteydi. Ancak anayasa mahkemesinin bu kararıyla, söz konusu uygulamanın önü kapanmıştır. Anayasa mahkemesi kadınlara ilişkin bu ayrımcılık uygulamasının ortadan kaldırılması amacıyla verdiği kararında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi gibi pek çok insan hakları sözleşmesinin düzenlemesine kararında yer vermiştir. Ama çalışmamız bakımından önemli husus ise, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne de yer vermesidir. Burada mahkeme, sözleşmenin 16. maddesinin 1. fıkrasının (g) bendinde düzenlenen taraf devletlerin kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayrımı

35 AYM, E.: 1997/61, K.:1998/59, K.T.: 29.09.1998, R.G. 15. 11. 2002; E.: 1997/27, K.: 1998/43, K.T.: 30.06.1998, R.G. 15.01.2000.

36 AYM, Başvuru Numarası: 2013/2187, K.T.: 19.12.2013, parag. 43.

önlemek için gerekli bütün önlemleri alacakları ve özellikle kadın erkek eşitliğine dayanarak aile adı, meslek ve iş seçimi dahil her iki eş için geçerli, eşit kişisel haklar sağlayacaklarına ilişkin hükme dayanmıştır. Söz konusu insan hakları sözleşmelerinin düzenlemelerinden yola çıkarak kadının önceki soyadını evlenmeden sonra tek başına kullanamamasını anayasanın 17. maddesinde güvence altına alınan manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.³⁷

SONUÇ

Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, her alanda kadın ve erkek cinsleri arasında eşitliği sağlamayı amaçlayan bir sözleşmedir. Bu nedenle kadınlara karşı sosyal, ekonomik, siyasi ve diğer tüm alanlarda hangi sebeplerle olursa olsun yapılan ayrımcılığı önlemek için taraf devletlere her türlü yükümlülüğü yüklemektedir. Sözleşmeye taraf olan devlet sayısının fazlalığı, devletlerin bu soruna duyarsız kalmadığını göstermektedir. Bu nedenle evrensel düzlemde kadın konusunda yegâne öneme sahip bir sözleşmedir. Ancak bu öneme, sözleşmenin ilk yıllarında konulan çekince sayısının fazlalığı gölge düşürmektedir. O yüzden ilerleyen yıllarda çekince sayısında meydana gelen azalma kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için taraf devletlerce atılan önemli adımlardır.

Sözleşmenin kabul ettiği ilk denetim türü olan rapor usulü her sözleşme sisteminde olduğu gibi bu sözleşme sisteminde de özellikle bireyler lehine etkin bir koruma sağlayamamıştır. Pek tabii bu durum rapor usulünün amacının açıklayıcı bir usul olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, sözleşmenin seçmeli protokolüyle iki denetim türü daha eklenmiştir. Bunlar bireylere başvuru hakkı tanıyan bireysel başvuru usulü ile, ağır ve sistematik ihlaller halinde işlerlik kazanan soruşturma usulüdür. Bu usuller de kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak gibi önemli bir amaç edinen sözleşme için yetersiz kalmıştır diyebiliriz. Bu durum, sözleşme organının önüne gelen başvuru sayısının az oluşundan da anlaşılmaktadır. Buna rağmen, sözleşme organının sözleşmenin esasa ve usule ilişkin genel yorum kararlarının çokluğu dikkat çekicidir.

37 Belirtmek gerekir ki, Anayasa Mahkemesi'nin kadının soyadına ilişkin bu kararından önce Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi evli kadının kocasının soyadını kullanma zorunluluğunu sözleşmenin 8. Maddesinde düzenlenen özel hayatın ve aile hayatına saygı ile 14. Madde de yer alan ayrımcılık yasağını ihlal ettiğine karar vermiştir. Söz konusu kararlarda da yine Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin ilgili düzenlemelerine yer verilmiştir. Ünal Tekeli v. Türkiye, Başvuru No. 29865/96, K.T.: 16.11.2004; Leventoğlu Abdulkadroğlu v. Türkiye, Başvuru No. 7971/07, K.T.: 28.05.2013; Tanbay Tüten v. Türkiye, Başvuru No. 38249/09, K.T.: 10.12.2013.

Sözleşme hükümlerini yorumlayan bu kararlar taraf devletlerin sözleşmesel yükümlülüklerine ilişkin yol göstericidir. Türkiye nezdinde de bu sözleşme önemli yere sahiptir. Türkiye'nin erken dönemde taraf olduğu bu sözleşme, iç hukukta dikkate değer etkiler doğurmuştur. Bu etki, mevzuatın her alanında görüldüğü gibi mahkeme kararlarında da olmuştur. Ancak sözleşmenin de belirttiği gibi kadına karşı ayrımcılık hayatın her alanında vuku bulmaktadır. O yüzden sadece mevzuatta gerçekleştirilecek değişiklikler önemli olmakla beraber yeterli değildir. Dolayısıyla taraf devletler sözleşmesel yükümlülükleri kapsamında yaşamın her alanında kadınlara karşı ayrımcılığın giderilmesi için adımlar atmaya devam etmelidir.

KAYNAKLAR

Kitap ve Makaleler

ARSLAN Gülay, “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXII, S. 1-2, 3-43, 2004, ss.3-43.

COOK Rebecca, “Reservations to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women”, **Va. J. Int’l L.** 30, 1990.

DONNELLY Jack, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, çev. Mustafa Erdoğan & Levent Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995.

EREN Abdurrahman, **Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması-Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**, Ankara: Turhan Yayınevi, 2007.

GEMALMAZ Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri, II. Cilt Uluslararası Sistemler**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2010, ss. 489- 514.

GEMALMAZ Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 7. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2010, s. 616.

GÜLMEZ Mesut, **Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2004, s. 251.

PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2011.

SOKHI-BULLEY Bal, “The Optional Protocol to CEDAW: First Steps”, **Human Rights Law Review**, 6:1, 2006, ss. 143- 159.

SOUTHARD Jo Lynn, “Protection of Women’s Human Rights under the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women”, **Pace International Law Review**, Volume 8, Issue 1, 1998, ss. 1- 90.

Kararlar

Anayasa Mahkemesi Kararı, E.: 1997/61, K.:1998/59, K.T.: 29.09.1998, R.G. 15. 11. 2002; E.: 1997/27, K.: 1998/43, K.T.: 30.06.1998, R.G. 15.01.2000.

Anayasa Mahkemesi Kararı, Başvuru Numarası: 2013/2187, K.T.: 19.12.2013.

A. T. v. Hungary, Views of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Thirty-second session, Communication No. 2/2013, 26 January 2005.

B. J. v. Germany, Decision of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Thirty-first session, concerning Communication No. 1/2003, 14 July 2004.

General recommendation No. 4: Reservations, General Recommendations adopted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Sixth session, 1987.

General recommendation No. 20: Reservations to the Conventions, General Recommendations adopted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Eleventh session, 1992.

General Recommendation No. 5: Temporary special measures, General Recommendations adopted by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women Seventh session (1998).

Rahime Kayhan v. Turkey, Decision of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Thirty-fourth session, concerning Communication No. 8/2005, 16 January- 3 February 2006.